

DOSTUPNOST NĚKTERÝCH NÁVYKOVÝCH LÁTEK Z POHLEDU MLÁDEŽE VE VĚKU 16–17 LET

**Availability of some addictive substances
from the viewpoint of adolescents
aged 16–17**

**Petr Reich, Ludmila Miklánková,
Zdeněk Rehtik**

Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého v Olomouci,
Česká republika

Abstract

Life-style is an important part of human health. It is an essential part of physical, psychological and social health. The aim of this research was to map access to addictive substances amongst adolescents in the age of 16–17 in Visegrad countries. Fractional research presents data collected in Czech Republic within the [anonymized] project. Research file consisted of 248 persons (156 females, 88 males, 4 undefined). Average age was 17.06 years. A questionnaire by Hřčka, Michal and Bartík (2004) was used to collect the key datas. Attitudes towards addictive substances and frequency of its usage were identified by specially created questionnaire with 38 questions. They are focused on the 3 areas – smoking, alcohol and drugs. Cigarette or hard liquor is usually offered by a friend. Wine is offered mostly by parents or family relatives. Drugs could be usually available „in the streets“. Two thirds of the respondents accepted a drug. One third from that still continues in using drugs and 3/4 from this are using marihuana.

Key words: *health, addictive substances, adolescents*

Úvod

Výzkum byl zaměřený hlavně na oblast návykových látek, jejich dostupnost, užívání atd. Návykovou látkou nebo drogou se rozumí každá přírodní nebo syntetická látka, která rychle a výrazně ovlivňuje psychiku člověka, jeho citění, myšlení a chování. Mezi nejrozšířenější patří alkohol, tabák, konopí, pervitin, tlumivé léky, opiáty, organická rozpouštědla, LSD a další halucinogeny, kokain nebo třeba antibiotika (Nešpor, Csémy, & Pernicová, 1995). Češi jsou neblaze známí hlavně konzumací alkoholu a zaujímají v užívání alkoholu celosvětově druhé místo, průměrně zkonsumuje Čech 16,4 l čistého alkoholu ročně (Mlčoch, 2011). Závislost na alkoholu vzniká mnohem rychleji v dětství než ve starších věkových kategoriích. Užívání alkoholu obvykle předchází před užíváním drog Machová (2000), Bluthenthal (2008), Gorman a Speer (1997), LaVeist a Wallace (2000) nebo Romley et al. (2007) konstatují významný vliv rodiny a výchovného prostředí v souvislosti se vznikem závislosti na alkoholu. Kalina et al. (2003) uvádí jako základní rizika užívání drog změny základních životních hodnot, oslabení vůle, narušování mezilidských vztahů a rozpad rodiny, ohrožení pořádku ve městech, veřejného zdraví a bezpečnosti. Takže poškození nejsou jen uživatelé drog, ale i jejich blízcí a celá společnost. Kubátová (2000) hovoří o genetických predispozicích k závislosti na drogách a o významu výchovy v rodině ve vztahu k prevenci užívání drog. Řešení spočívá mj. ve spektru preventivních protidrogových opatření, a také ve zkoumání efektivity jejich dopadů. Kouření je činnost,

při které je skrze spalování nějaké látky, nejčastěji tabák, nebo marihuana, uvolňován a následně vdechován či ochutnáván její kouř obsahující pevné částice. Nejvýznamnějším alkaloidem tabákového kouře je nikotin, kterého je v cigaretě 1 až 4 mg. Již během několika sekund po vtáhnutí kouře do plic, se dostává krevním řečištěm do mozku, kde obsazuje specifické nikotinové receptory. Podle Sovinové a Csémy (2003) pravidelný (denní) kuřák kouří v době šetření nejméně jednu cigaretu denně. Příležitostný kuřák kouří v době šetření, ale méně než jednu cigaretu denně. Bývalý kuřák, kouřil (vykouřil během života více než 100 cigaret), ale v době šetření nekouří. Nekuřák nikdy nevykouřil 100 a více cigaret.

Výsledky byly získány v rámci projektu „Health, fitness and education in Visegrad countries and neighboring countries“ č. 11320057, Visegrádského fondu (International Visegrad Project), zaměřeného na zmapování vybraných aspektů životního stylu u adolescentů ve Visegrádských zemích (V4) a porovnat data získaná v zúčastněných zemích. Projekt se zabýval některými morfologicko-biomechanickými a psycho-sociálními aspekty životního stylu mládeže v zemích V4 a dalších zemích Evropy. Projektu se účastnila Kazimierz Wielki University v Bydhošti (Polsko) – univerzita pověřená koordinací projektu, Univerzita Palackého v Olomouci (Česká republika), Univerzita Mateja Bela v Banské Bystrici (Slovensko) a University of Debrecen (Maďarsko).

Cíl

Cílem práce bylo zmapovat a vyhodnotit zkušenosti adolescentů s užíváním návykových látek a vzájemně srovnat získaná data v zúčastněných zemích V4.

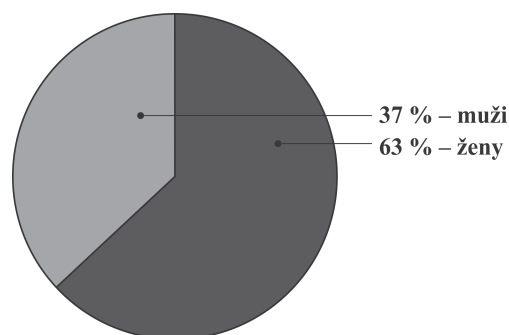
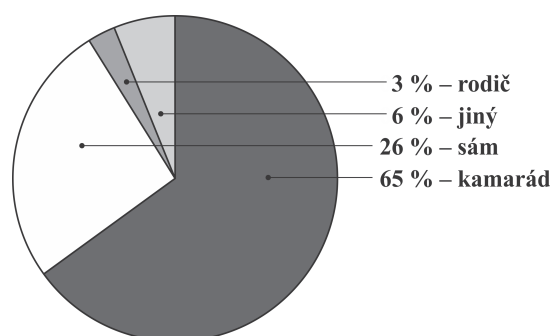
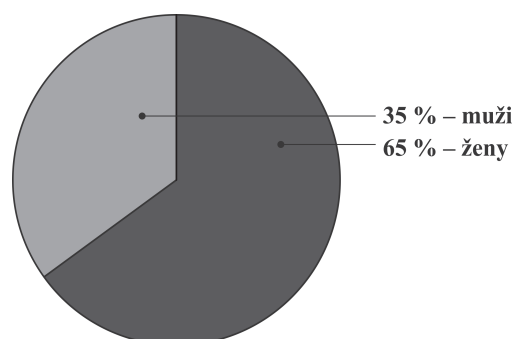
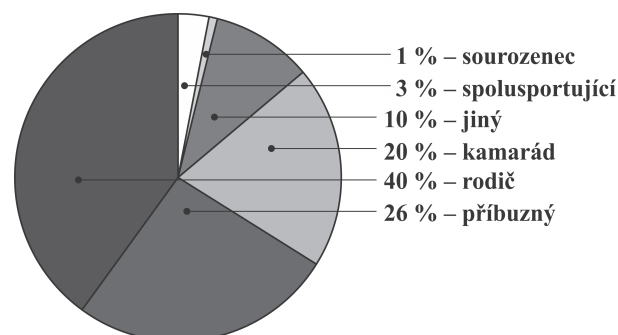
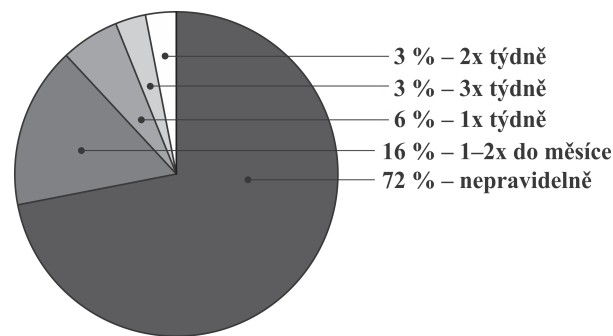
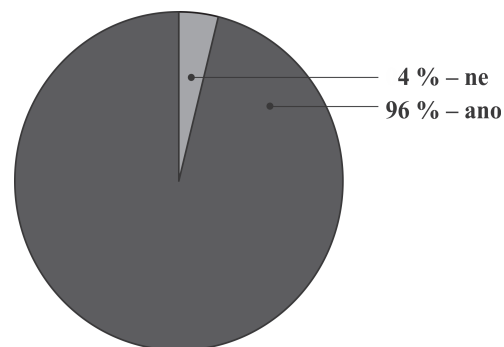
Metodika

Z České republiky se podílelo 248 probandů ze středních škol v Olomouckém kraji (88 chlapců, 156 dívek a 4 neuvědli pohlaví) průměrného věku 17,06 let. Vzhledem k věku látky byl vyžádán informovaný souhlas zákonných zástupců, který podrobně informoval o užitých metodách a technikách sběru dat. Byla zaručena anonymita probandů, možnost přerušeni nebo ukončení jejich účasti v projektu, stejně tak jako možnost vznesení dotazů v průběhu realizace projektu (měření).

Postoje k návykovým látkám a frekvence jejich užívání byly zjišťována pomocí speciálně vytvořené ankety, tvořené 38 otázkami. Jsou zaměřeny na 3 oblasti – kouření, alkohol a drogy. Probandi vyplňovali dotazníky samostatně, pod dohledem instruovaných administrátorů (třídních učitelů), a měli možnost dotázat se v případech nejasností nebo neporozumění textu. Výzkumné šetření bylo anonymní a dobrovolné, probandi mohli kdykoliv odstoupit, popř. anketní list neodevzdat. Zúčastnění odevzdali vyplněnou anketu v zalepené obálce na sběrné místo ve škole. Výzkumné šetření bylo uskutečněno v regionu Olomoucko v roce 2013. Ke statistickému zpracování dat byly použity základní statistické veličiny a neparametrické testy v programu STATISTICA 9.0. Data týkající se návykových látek (alkoholu, kouření a drog) byla vyhodnocena metodou frekvenčního výskytu odpovědí a k posouzení významnosti rozdílu odpovědí dívek a chlapců bylo užito M-L chí-skóre.

Výsledky a diskuze

V oblasti kouření bylo zjištěno, že z dotázaného vzorku kouří 63 % dívek a 37 % chlapců (Obrázek 1). Odpovídá to výzkumům Mlčocha (2012) a Illese (2002), kteří uvádějí, že s kouřením začíná stále více dívek než chlapců. Ve více než polovině případů byla cigareta nabídnuta nezletilým probandům kamarádem (65 % případů) a v pěti případech cigaretu svým potomkům nabídnul sám rodič (Obrázek 2). Další výzkumnou otázkou bylo, kdo z těch, co zkusili kouření, kouřili opakovaně. Z výsledků (Obrázek 3) vyplývá, že se pokusilo o opakované

Obrázek 1. Kdo se pokusil kouřit? (n = 183; ch = 68; d = 115)**Obrázek 2.** Kdo nabídl probandům první cigaretu? (n = 197)**Obrázek 3.** Kdo se pokusil kouřit opakovaně? (n = 142; ch = 49; d = 93)**Obrázek 4.** Kdo nabídl probandům víno? (n = 242)**Obrázek 5.** Jak často dotázaní požívají víno (n = 115)**Obrázek 6.** Kdo již okusil tvrdý alkohol (n = 247)

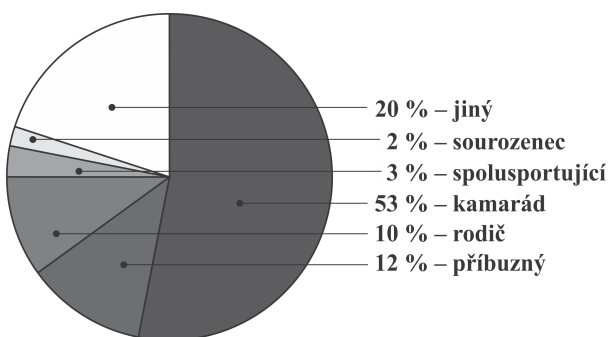
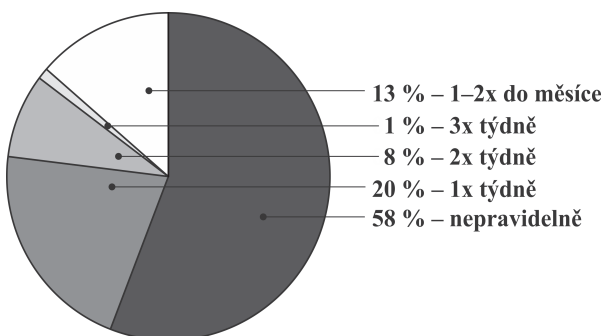
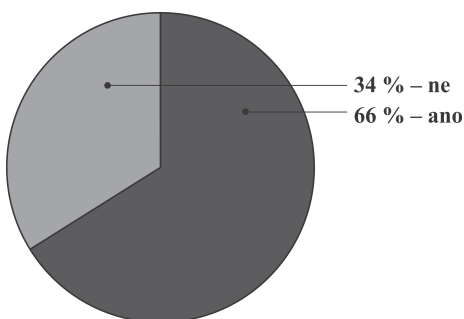
kouření 35 % mužů a 65 % žen. Výzkum se ještě zajímal o to, jaké důvody vedly mladistvé ke kouření. Z výsledků vyplývá, že 28 % žáků vyzkoušelo cigaretu díky přátelství s kuřáky, 14 % kvůli osamělosti, 15 % jako snahu být dospělejší, 13 % jako únik před stresovou situací a zbytek uvádí jiné důvody (zvědavost, uvolnění, ...).

Dalším okruhem, kterým se výzkum zabýval, bylo užívání alkoholu. V prvním okruhu jsme zjišťovali, kdo nabízel dotázaným víno (Obrázek 4). Z výsledku jasně vyplývá, že víno je ve většině případů nabízeno žákům přímo rodiči (40 %). Dalšími frekventovanými odpověďmi byl buď příbuzný (26 %) anebo kamarád (20 %). Pozitivem může být, že 72 % dotázaných ze sledovaného vzorku, nepije víno pravidelně (Obrázek 5).

Výzkum se dále soustředil na problematiku tvrdého alkoholu (vodka, gin, slivovice, ...). Velmi alarmující může být zjištění, že z celého vzorku odolalo tvrdému alkoholu pouze 4 % probandů, i když ještě nejsou ani právně zletilí k užívání jakéhokoliv alkoholu (Obrázek 6). Při otázce, kdo nabídl žákům tvrdý alkohol, už nacházíme oproti vínu rozdíly. V tomto případě byl tvrdý alkohol nabídnut ve většině případů kamarádem (53 %), dále někým jiným (20 %) a v nemalé míře i příbuznými

(12 %), či rodiči (10 %), viz obrázek 7. Alarmující je, že podle Macka (1999) třetina dotázaných ve věku od 15 do 18 let uvedla, že pije alkohol alespoň jednou za týden a pouze 17 % uvedlo, že jsou abstinenti. S tímto tvrzením se shoduje i Pešek a Nečesaná (2009), nýbrž uvádí, že ještě před dovršením třináctého roku užili alkohol dvě třetiny dotázaných. Co se týče pravidelnosti požívání tvrdého alkoholu, naše výsledky ukazují, že 58 % souboru neholduje tvrdému alkoholu pravidelně, zatímco 20 % probandů již konzumuje alkohol jedenkrát týdně a 13 % se napije 1x až 2x do měsíce (Obrázek 8). Podle Peška a Nečesané (2009), nadměrné užívání alkoholu u mladých lidí se týká jedinců, jež vypijí za jeden večer více než 5 skleniček alkoholu s frekvencí minimálně třikrát do měsíce.

Poslední částí z oblasti návykových látek byly drogy. Droga byla nabídnuta 66 % dotázaným (Obrázek 9). Z výsledků dále plyne i skutečnost, že 64 % dotázaných na nabídku drogy reagovalo jejím přijetím. Nejčastěji nabídnutou drogou byla marihuana (78 %), dále hašiš (12 %), toluen (7 %) a další (Obrázek 10). Jednou ze zkoumaných otázek bylo, zda užívá někdo z kamarádů drogy. Většina dotázaných uvádí, že ano (76 %), dalších 10 % si myslí, že kamarád bere drogy a pouze 14 % říká,

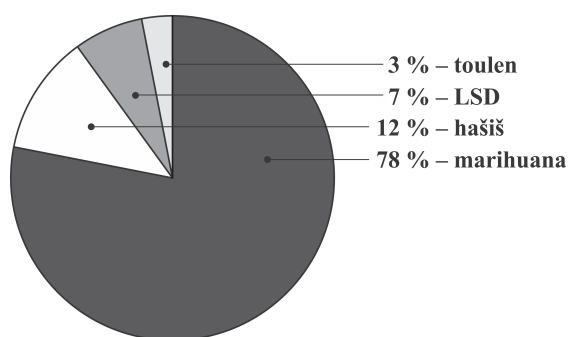
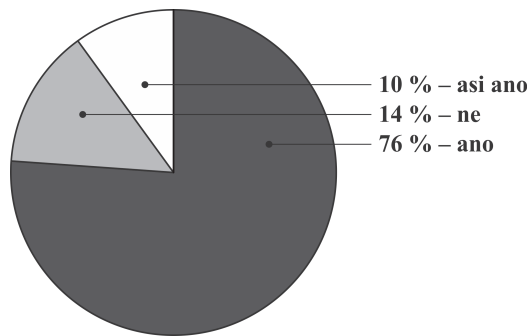
Obrázek 7. Kdo nabídl probandům tvrdý alkohol (n = 234)**Obrázek 8.** Jak často požívají dotázaní tvrdý alkohol (n = 106)**Obrázek 9.** Byla Vám nabídnuta nějaká droga? (n = 247)

že jejich kamarád žádnou drogu neužívá (Obrázek 11). Drogy patří mezi jedny z významných rizikových faktorů nezdravého životního stylu, který začíná nabývat na významu právě v období adolescence. Dnešní doba totiž umožňuje poměrně snadný přístup k drogám. Hlavními činiteli, jež působí na adolescenty v oblasti užívání drog, jsou rodina a vrstevníci.

Závěr

Vztah a postoje k návykovým látkám svědčí o poměrně dobré informovanosti v této oblasti. Větší tendence požívat alkohol než kouřit cigarety nebo užívat drogy je zde sice patrná, ale sledovaný soubor nebyl reprezentativní, proto získaná data nelze zobecnit. Přestože byla respondentům zajištěna anonymita, výsledky mohly být zkresleny i jejich možnou nedůvěrou v administrátory dotazníků.

Cigaretu a tvrdý alkohol obvykle nabídnou kamarádi. Víno nabízejí obvykle rodiče a příbuzní. Drogy obvykle získají „na ulici“. 2/3 oslovených nabídnutou drogu přijali. Z toho 1/3 pokračuje v pravidelném užívání drog a 3/4 z nich užívají marihuanu. Je nutné zjistit příčiny (Rodina? Škola? Vzdělávání v dané oblasti? Nabídka jiných aktivit?).

Obrázek 10. Jaká droga Vám byla nabídnuta? (n = 192)**Obrázek 11.** Užívá nějaký Váš kamarád drogu? (n = 247)

Výsledky projektu pomohou nejen srovnat dostupnost návykových látek u adolescentů v jednotlivých zemích, ale i posoudit je v kontextu efektivit preventivních opatření v zúčastněných zemích. Výsledky jsou pouze dílčí a bude následovat srovnání s ostatními zeměmi V4.

Souhrn

Životní styl se výraznou měrou promítá do zdraví člověka, a to jak fyzického, tak psychického či sociálního. Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat dostupnost návykových látek u mládeže ve věku 16–17 let v zemích Visegrádské čtyřky. Dílčí výzkumné šetření prezentuje data získaná v České republice v rámci projektu [anonymizováno]. Výzkumný soubor tvořilo 248 osob (156 dívek, 88 chlapců, 4 neuvvedeno). Průměrný věk probandů byl 17,06 roku. Ke zjištění dat byl použit dotazník (Hrčka, Michal & Bartík, 2004). Postoje k návykovým látkám a frekvence jejich užívání byly zjišťovány pomocí speciálně vytvořených dotazníků s 38 otázkami. Ty jsou zaměřeny do tří okruhů – kouření, alkohol a drogy. Cigareta nebo tvrdý alkohol je obvykle respondentům nabídnut kamarádem. Víno bývá nejčastěji nabízeno rodiči nebo rodinným příslušníkem. Drogy jsou obvykle nabídnuty „na ulici“. Dvě třetiny dotázaných drogu přijalo. Z toho jedna třetina stále pokračuje v užívání drog a 3/4 z toho užívají marihuanu.

Klíčová slova: zdraví, návykové látky, mládež

Literatura

- Bluthenthal, R., Cohen, D., Farley, T., Scribner, R., Beighley, C., Schonlau, M. et al. (2008). Alcohol availability and neighborhood characteristics in Los Angeles, California and Southern Louisiana. *Journal of Urban Health*, 85(2), 191–205.
- Gorman, D. M., & Speer, P. W. (1997). The concentration of liquor outlets in an economically disadvantaged city in the northeastern United States. *Substance Use & Misuse*, 32(14), 2033–2046.
- Hrčka, J., Michal, J. & Bartík, P. (2004). *Drogová závislost*

- mládeže a sport. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Illes, T. (2002). *Děti a drogy*. Praha: Nakladatelství ISV.
- Kalina, K. et al. (2003). *Drogy a drogové závislosti 1. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- LaVeist, T. A., & Wallace, J. M. (2000). Health risk and inequitable distribution of liquor stores in African American neighborhood. *Social Science & Medicine*, 51(4), 613–617.
- Macek, P. (1999). *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívání*. Praha: Portál.
- Mlčoch, Z. (2011). *Spotřeba alkoholu v ČR dlouhodobě stoupá*. Retrieved 17. 11. 2013 from the World Wide Web Alkoholik.cz: http://www.alkoholik.cz/zavislost/clanky_a_statistiky/spotreba_alkoholu_v_cr_dlouhodobě_stoupa.html.
- Mlčoch, Z. (2012). *Statistiky týkající se kouření cigaret – souhrn všech údajů*. Retrieved 17. 11. 2013 from the World Wide Web: http://www.kurakovaplice.cz/koureni_cigaret/zajimavosti-a-statistiky/statistiky-tykajici-se-koureni/10-statistiky-tykajici-se-koureni-cigaret.html.
- Nešpor, K., Csémy, L. & Pernicová, H. (1995). *Prevence problémů působených návykovými látkami na školách. (Příručka pro pedagogy)*. Praha: Besip MV
- Pešek, R., & Nečesaná, K. (2009). *Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících*. Písek: Arkáda
- Romley, J. A., Cohen, D., Ringel, J., & Sturm, R. (2007). Alcohol and environmental justice: The density of liquor stores and bars in urban neighborhoods in the United States. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 68(1), 48–55.
- Sovinová, H., Csémy, L. (2003). *Kouření cigaret a pití alkoholu v České republice*. Praha: Státní zdravotní ústav.